

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ I. Екологізація суспільного розвитку: глобалізація, трансформація, бізнес	7
1.1. Економічна безпека України в глобальних викликах сучасності	7
1.2. Глобалізація сучасного підприємництва	15
1.3. Посттрансформаційний виклик національній екологічній політиці	25
1.4. Глобалізація та регіоналізація у рентних відносинах трансформаційного суспільства (на прикладі природоресурсної сфери)	38
1.5. Роль і місце рентного доходу в системі раціонального відтворення природно-ресурсного потенціалу як фактора екологічної безпеки	50
Розділ II. Сталий розвиток суспільства та екологізація господарювання	63
2.1. Ієрархізація досліджень сталого розвитку: питання теорії та методології	63
2.2. Сталий розвиток: просторовий вимір соціально-економічних відносин	70
2.3. Сталий розвиток України: потенціал досягнення мети	79
2.4. Визначення завдань стратегії сталого розвитку України на короткостроковий період	90
Розділ III. Екологічне підприємництво в Україні: становлення, розвиток, суспільна мотивація	107
3.1. Підприємництво в трансформації пострадянських економік ...	107
3.2. Екологічна складова розвитку підприємницького сектору в Україні	124
3.3. Ефективність та потенціал законодавчої та нормативної бази екологічного підприємництва	141
3.4. Організаційно-управлінські умови розвитку екологічного підприємництва в Україні	150

Розділ IV. Удосконалення національної системи екологічного підприємництва та екологізації підприємництва	160
4.1. Механізми стимулювання розвитку екологічного підприємництва	160
4.2. Інноваційно-інвестиційні чинники вдосконалення системи екологічного підприємництва	176
4.3. Інноваційна політика щодо екологічного підприємництва та екологізація підприємницької діяльності	188
4.4. Концептуальні засади забезпечення розвитку екологічного підприємництва в Україні	201
Післямова	218
Список використаних джерел	224

ВСТУП

Сучасне підприємництво розвивається під впливом поглиблення ринкових відносин у суспільстві і, попри кризові явища в економіці, залишається основною рушійною силою соціально-економічного зростання та суспільного піднесення. Питання охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування стали предметом наукових пошуків та напрямів нормативного вдосконалення діяльності підприємництва практично з часів незалежності нашої держави. Однак гасла щодо створення особливих умов розвитку підприємництва, зважаючи на Чорнобильську катастрофу, важкий спад техногенного навантаження у промислових регіонах України, проблеми водозабезпечення та збереження лісів й ґрунтів, так і залишалися на рівні дискусій. Тому, коли ми говоримо про екологізацію підприємництва та екологічне підприємництво, то розуміємо, що знаходимося на початку наукової систематизації численних дискусій з цього приводу.

У пропонованому дослідженні автори приділяють увагу визначенню екологічної безпеки України та питанням глобалізації сучасного підприємництва, розглядають посттрансформаційний виклик до національної екологічної політики крізь призму розвитку екологізації підприємницької діяльності, досліджують проблеми рентних відносин у трансформаційному суспільстві сучасної України та рентний дохід у системі раціонального відтворення природно-ресурсного потенціалу екологічної безпеки. У монографії показується, що саме тут маємо досить потужний потенціал екологічного підприємництва і напрямів екологізації підприємницької діяльності.

Розглядати майбутнє екологізації підприємництва неможливо без визначення ролі цих процесів у системі забезпечення сталого розвитку продуктивних сил, особливо, коли йдеться про стратегічні напрями сталого розвитку на короткостроковий та віддалений періоди. Автори розглядають сучасні процеси екологізації підприємництва в системі трансформації економічних систем, ретельно вивчають процеси пострадянських суспільних відносин у контексті екологізації підприємницької діяльності, досліджують ефективність та результативність інноваційно-інвестиційних чинників вдосконалення системи екологічного підприємства.

Дослідження презентує основні положення концепції забезпечення розвитку екологічного підприємництва в Україні, а також визначає можливості щодо її впровадження в практику державного управління на сучасному етапі.

Автори сподіваються, що дослідження з екологічного підприємництва та екологізації підприємницької діяльності стане в пригоді широкому колу читачів. Ми розрізняємо поняття екологічного підприємництва та екологізації підприємництва. Під першим розуміється вид господарської діяльності з метою отримання прибутку від реалізації товарів та послуг, спрямованих на задоволення потреб у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки розвитку. Екологізація підприємництва – це постійний довготривалий та послідовний процес забезпечення вимог екологічної безпеки та ощадливого використання природних ресурсів в процесі господарської діяльності, що має на меті отримання прибутку суб'єктом господарювання. Сподіваємося, що ця монографія стане певним внеском у формування наукового доробку еколого-економічних досліджень з екологізації господарювання за сучасних умов.

Авторами окремих розділів монографії є:

Хлобистов Є.В., д.е.н., проф. – вступ, післямова, п. 1.1; п. 1.3; 1.4; 1.5; 2.4.

Жарова Л.В., к.е.н., с.н.с. – п. 1.3; 1.4; 1.5; розділ II; п. 4.3.

Какутич Є.Ю., к.е.н. – розділ III, п. 4.1, 4.2, 4.4.

Автори висловлюють глибоку вдячність науковому редактору цієї роботи, академіку НАН України, заслуженому діячеві науки і техніки України Б.М. Данилишину за постійні консультації щодо змісту та структури монографії, глибоко шанованим рецензентам – докторам економічних наук, професорам Т.П. Галушкіній, С.М. Ілляшенку та Я.В. Ковалю – за слушні та доброзичливі поради і побажання, які сприяли вдосконаленню рукопису, а також члену кореспонденту УААН, заслуженому діячеві науки і техніки України М.А. Хвесику за сприяння в організації досліджень, результати яких покладені в основу даної монографії.

Окрема подяка керівництву Сумського державного університету і безпосередньо ректору, професору А.В. Васильєву, а також шановним колегам – професорам С.М. Ілляшенко та О.М. Теліженко за підтримку у виданні цієї монографії.

Екологізація суспільного розвитку: глобалізація, трансформація, бізнес

1.1. Економічна безпека України в глобальних викликах сучасності

Геоелекономічні проблеми України доцільно розглядати в контексті геополітичних викликів сучасності, серед яких одна частина проблем належить до фонових, тобто тих, що постійно нагадують про себе й реалізуються постійно, стало, а інша – до тих, виникнення яких пов'язане з певними викликами сучасності. Такими викликами наприкінці минулого століття стали розпад СРСР та формування нової геополітичної реальності, у вересні 2001 року – зміни в політиці безпеки, військоове регулювання політичних конфліктів під проводом США, поділ світу на «союзників» США та НАТО й «супротивників» («терористів»). До останніх доцільно застосовувати всі важелі впливу, перші мають всіляко підтримувати США в «новому хресному поході» за «цивілізаційними цінностями».

Фонові проблеми пов'язані з економічним розвитком України, «стабільністю політичної нестабільності» та певним вичерпанням механізмів розвитку, на які держава спиралася за часів незалежності. Мається на увазі 50% експортна орієнтація економіки країни, від'ємне сальдо експортно-імпорتنих торговельних операцій, яке від вересня 2007 р. до вересня 2008 р. зросло до 12,7 млрд дол. США, фактичне завершення приватизації, низький рівень державного регулювання економічних процесів у державі.

Розглянемо зазначені проблеми більш докладно.

Глобальна економіка реалізується через «економіку відкритих ринків» та «економіку відкритих політичних систем». Мається

на увазі вільний доступ до ресурсів та демократичні засади реалізації господарювання в межах ринкової економічної моделі національного господарства. Особливістю глобальної економіки сьогодення є зміна глобальної парадигми господарювання. Тобто те, що в популярних та фахових спеціальних публікаціях дістало назву «кінця епохи ліберальної економіки». Нового змісту набуває центристське гасло: «Лібералізму – скільки можливо, державі – скільки необхідно!»¹ – з акцентуванням на доцільності державного підходу в ринковому регулюванні. Нині втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання має характер постійного та системного зростання. Нас чекає інша модель капіталізму – державного капіталізму постліберального зразка. США спрямовують у приватний сектор економіки, передусім фінансовий, понад 700 млрд дол. І це на тлі постійного зниження темпів зростання економіки США, що спостерігається останнє десятиліття². Тому видатні експерти, наприклад Френсіс Фукуяма³, зазначають, що нині найбільш консервативні монетаристи ліберального гатунку США (йдеться про міністра фінансів Генрі Полсона) змушені націоналізувати банківські установи Америки.

Перед Україною стоїть аналогічний виклик: держава має прийняти власну модель одержавлення економіки або, не лякаючи інвесторів, державну модель подолання світової економічної кризи шляхом системної зміни відносин між державою та приватним сектором, посилення державних гарантій щодо забезпечення широким верствам населення від будь-яких криз. Народ України пережив трасти 1990-х років, афери на приватному та загальнонаціональному рівнях, «народну» приватизацію та повальне збагачення представників влади, особливо законодавців, розчарування в політичних революціях та еволюціях – усе це знижує довіру до влади в цілому, але саме це має системно спонукати владу до посилення її ролі в забезпеченні економічної безпеки країни.

¹ Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А. С. Гальчинський – К. : Українські пропілеї, 2001. – С. 8.

² Кобяков А. Б. Перспективы евро как конкурента доллара / А. Б. Кобяков // Распад мировой долларовой системы: ближайшие перспективы : сб. науч. работ [ред. Ю. Д. Маслюков]. – М., 2001. – С. 201.

³ Фукуяма Ф. Нам потрібна інша культура / Ф. Фукуяма // Иноземна преса про Україну. Інтернет-ресурс inoZMI. [Електронне видання]. – Режим доступу : <http://inozmi.glavred.info/articles/332.html>

Перший виклик кризи банківської системи – «Промінвест-банк». Сьогодні держава знайшла відповідь не стільки на загрозу зникнення одного з найбільших банків України, але, що більш важливо, на загрозу ліквідності банківської системи в цілому. Уряд і Нацбанк пропонують внести зміни до бюджету задля оздоровлення цього банку, але фактично йдеться про націоналізацію установи (поява державного акціонера з вирішальним голосом) або про її продаж. Для інтересів держави. На нашу думку, перший варіант є більш бажаний. І не стільки заради перспектив банку, скільки задля демонстрації ефективного державного втручання у фінансовий сектор країни з метою його оздоровлення. За словами міністра економіки України Б.М. Данилишина, «з огляду на велику частку транснаціональних фінансових корпорацій у банківському секторі України, негативний вплив світової фінансової кризи може поширюватись опосередковано – якщо материнські компанії зазнаватимуть збитків та матимуть проблеми з ліквідністю. У цьому аспекті слід зазначити, що процеси інвестування та розвитку вітчизняних виробництв – більше залежні від кредитування, ніж від фондового ринку. 16% інвестицій в основний капітал фінансується за рахунок кредитів. І найбільш залежними секторами є сільське господарство, будівництво, переробна промисловість, зокрема хімічна та нафтохімічна, харчова промисловість, виробництво коксу і продуктів нафтопереробки».¹

До речі, роль Нацбанку за цих кризових умов має суттєво зрости і бути націлена на його максимальну ефективність. Регулятивна функція Нацбанку за умов стрибків курсу гривні щодо основних валют не може не ставитися під сумнів, тому на сьогодні маємо проводити максимально відкриту та послідовну політику щодо динаміки валютних коридорів. Нацбанк не може виступати як валютний спекулянт, а саме так він сприймається широкими верствами підприємців, коли вони щоденно стикаються з немотивованими стрибками курсів валют.

Загроза політичній стабільності є суттєвою з погляду викликів економічній безпеці. Сьогодні в Україні замість політичної стабільності спостерігається протистояння за трьома лініями «уряд – президент – опозиція», де всі проти всіх з метою перетягування

¹ Данилишин Б. Світова фінансова криза – тест для України / Б. Данилишин // Дзеркало тижня. – 2008. – № 38 (11 жовтня). – С. 2.

владних повноважень та створення відносно (і тимчасово) сталого союзу заради примарної перемоги над політичним супротивником. Відсутність політично об'єднуючої платформи робить Україну дуже вразливою до викликів глобального та регіонального характеру.

Нові геополітичні виклики реалізуються за кількома напрямками. По-перше, йдеться про глобальну економічну кризу, яка не може оминати Україну, але сила її руйнівного впливу значною мірою залежатиме безпосередньо від України, тобто від готовності держави діяти адекватно й оперативно. По-друге, новітні відносини з сусідами та нові проблеми, частина яких є на сьогодні певною мірою прихованою, а частина вже стала реальністю, або повсякденністю політичного буття. Розглянемо основні аспекти загострення міждержавних стосунків та міжнародних гео-економічних проблем для України в контексті трансграничного співробітництва. Вони концентруються навколо низки геополітичних ліній (див. рис. 1.1).

Гео-економічна лінія «Україна – ЄС». Протистояння пов'язане з набуттям чи сподіванням України на набуття певного статусу в співпраці з Євросоюзом. Україна на сьогодні не має реальних перспектив до набуття членства в ЄС, однак йдеться про наближення лише до певного статусу сусідства або асоційованого членства. Саме реальне наповнення цього статусу становить основу домовленостей та протистояння з Євросоюзом. Україна ще довго буде знаходитися «на межі» євроінтеграції, але політика економічної співпраці та відкритості ринків балансуватиме в просторі економічних інтересів України.

Гео-економічна лінія «Україна – Румунія». Ця лінія пов'язана з транспортними коридорами (особливо, у гирлі Дунаю), шельфом Чорного моря (претензії щодо статусу острова Зміїний), зі статусом Придністровської Молдавської Республіки та забезпечення територіальної єдності Молдови, де позиція Румунії є вельми однозначною тощо.

Гео-економічна лінія «Україна – Росія». Росія сьогодні – це нова геополітична і гео-економічна реальність. Росія стає все більш агресивним та самодостатнім гравцем у міжнародних відносинах. Міністр фінансів Росії Олексій Кудрін офіційно заявив, що з 570 млрд дол., що нагромаджені в стабілізаційному фонді, достатньо 10% для повної компенсації витрат, пов'язаних зі світовою економічною кризою. До речі, слова були промовлені у

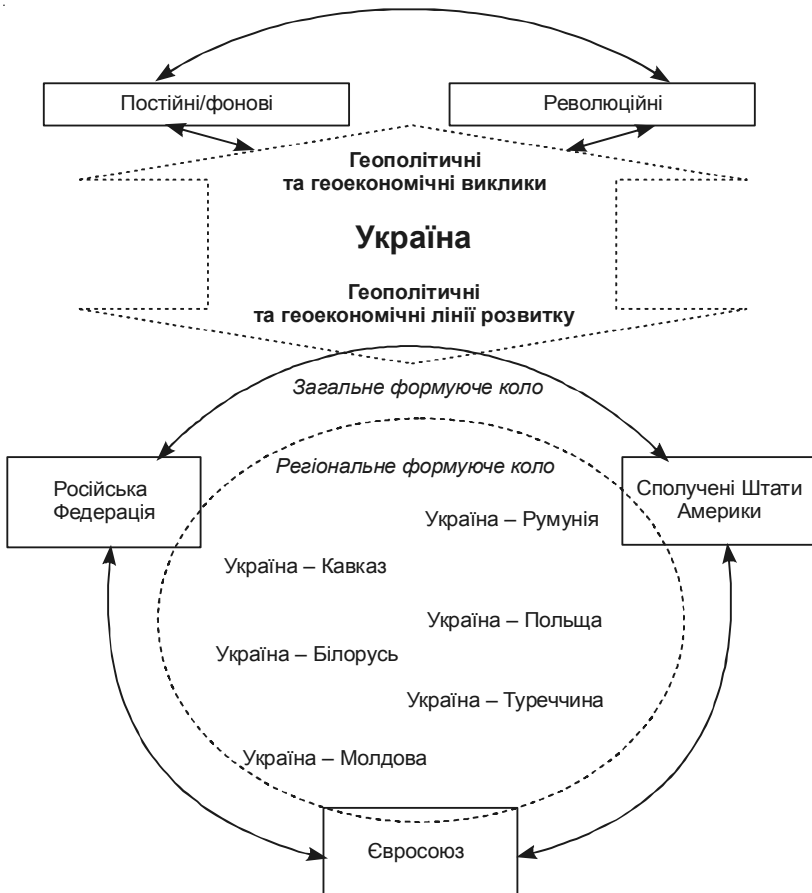

Рис. 1.1. Геополітичні та геоекономічні суперечності розвитку

2008 році, а через півроку ситуація стала більш загрозливою, і сьогодні стабілізаційний фонд не є беззаперечною гарантією економічної безпеки держави. Росія проводить послідовну, прагматичну і жорстку політику «партнерства» на пострадянському просторі й однозначно перешкоджатиме євроатлантичним спрямуванням України. До речі, саме це український політикум вважає найкоротшим шляхом до євроінтеграції, хоча це не є аксіомою.

Скоріше, постійним внутрішнім і зовнішнім елементом суспільного конфлікту та розбрату.

За словами відомого російського політичного експерта Євгена Мінченка¹, є п'ять позицій, з яких думки українських та російських аналітиків збігаються, проте всі п'ять є хибними.

Позиція перша – погляд на єдність Заходу, тобто впевненість в монолітності Заходу й існуванні в Україні вибору між Заходом та Росією.

Позиція друга – ЄС та НАТО є тотожними. Європейська інтеграція водночас і євроатлантична.

Позиція третя – зосередженість на якихось структурних елементах, зокрема, на натовській перспективі, ЄС тощо.

Позиція четверта – екстраполяція чинних тенденцій у майбутнє, тобто передбачуваність тенденцій розвитку та їх відповідність сучасним.

Позиція п'ята, що є популярною для націоналістичних сил, а саме: Україна – слабкий суб'єкт, який не здатний на самостійні дії та власну гру.

Ці позиції значною мірою визначають сприйняття україно-російських відносин на теренах світового геополітичного протистояння.

Розглянемо геополітичне формування «зони впливу» Росії на Україну й вплив інших регіональних і глобальних «акторів» у відносинах Росії та України.

По суті, через Україну проходить площина протистояння геополітичних інтересів за трьома напрямками, а фактично «каналами інтересів» Росія ↔ США, Росія ↔ Євросоюз, США ↔ Євросоюз.

Роль України має змінюватися від пасивного актора та ситуативного гравця (тобто, дотримувача ситуативних зисків від протистояння) до активного регіонального «гравця», що має сформувати й підтримувати власну *економічну* та *політичну* позицію.

Геополітична лінія «Україна – Кавказ». Лінія межує з лінією «Україна – Росія», бо перетинає інтереси Росії на Кавказі. Україна є нібито взаємовіддаленим гравцем, хоча фактично підтримує антиросійські політичні позиції та претендує на участь у фінансуванні гуманітарних і військових проєктів, а також на

¹ Новая геополитическая реальность. Политклуб «Главред» // Главред : независимое аналитическое агентство. Интернет-ресурс. [Електронне видання]. – Режим доступу : <http://glavred.info/archive/2008/10/03/112133-8.html>